

provincie **HOLLAND**
ZUID

*Samenwerken aan een Slimmer, Schoner en Sterker
Zuid-Holland*

**De participatievisie en -principes van de
provincie**

*Variëren van informeren tot meewerken met
het initiatief van anderen.*

oktober 2018
Provincie Zuid-Holland

Samenvatting

De provincie heeft een hoge ambitie waar het gaat om participatie. Alleen door samen te werken maken we onze provincie slimmer, schoner en sterker. Essentieel bij die samenwerking is respect voor elkaars rollen, belangen en bevoegdheden. Investeren in relaties voor de lange termijn wordt steeds belangrijker, evenals het duidelijk zijn wanneer wij vinden dat er geen ruimte is voor inbreng van anderen.

Om een volgende stap te zetten zijn een eenduidig beeld, een consistente aanpak en afspraken voor een stevige verankering in de organisatie, zowel politiek als ambtelijk, essentieel. Deze notitie voorziet daarin. Met deze notitie legt de provincie Zuid-Holland een visie op participatie vast, vijf participatieprincipes en een paar belangrijke werkafspraken tussen Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten. We geven participatie hiermee de aandacht die het op basis van maatschappelijke veranderingen nodig heeft. We bereiden ons bovendien voor op de Omgevingswet, waarin participatie een centrale pijler is. Daarnaast biedt het partners en inwoners duidelijkheid over de inzet van de provincie bij participatie.

Wat wij willen bereiken? Betrokkenheid, draagvlak en betere voorstellen die aansluiten bij de praktijk en het gebied waar het over gaat. Wij hebben de overtuiging dat we alleen door samen te werken onze provincie slimmer, schoner en sterker maken.

Inhoudsopgave

1.1	Opzet van de notitie	3
1.2	Onze visie op participatie.....	3
1.3	Vijf participatieprincipes van de provincie Zuid-Holland.....	7
1.4	Interne samenspel tussen Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten	8
	Bijlage I 'Participatiekompas'	10
	Bijlage II 'Hoe gaan we om met initiatieven uit de samenleving?'	12
	Bijlage III Verantwoording.....	13

1.1 Opzet van de notitie

Met deze notitie legt de provincie een visie op participatie en vijf participatieprincipes vast. Het is bedoeld als een referentiekader, geen blauwdruk of vastgelegd format, want dat past niet bij een organisatie die de maatschappelijke opgaven centraal stelt. We zetten hiermee een volgende stap in de invulling van de rol van de provincie als netwerkpartner. De beweging om de samenleving met uitgestoken hand tegemoet te treden, maakt de provincie al langer. Denk aan netwerkend en opgavegericht werken, het bieden van maatwerk, gebiedsgericht werken of het inspireren van gemeenten op het gebied van participatie via de handreiking kernendemocratie.

De opzet van deze notitie:

1. Participatievisie. Geeft aan hoe de provincie kijkt naar en denkt over participatie, in welke context zij het plaatst en hoe zij erover oordeelt.
2. Participatieprincipes. Zijn voor provincieambtenaren en bestuurders de leidraad voor participatie en bieden duidelijkheid voor partners en inwoners over de inzet van de provincie bij participatie.
3. Doorwerking in de organisatie. Geeft inzicht in de effecten voor de organisatie en de werkwijze tussen GS, PS en de organisatie en benoemt een aantal activiteiten die de doorwerking moet laten slagen.

1.2 Onze visie op participatie

“De provincie is een democratisch instituut, niet alleen van ambtenaren of politici. We zijn ervan overtuigd dat we alleen in samenwerking Zuid-Holland Slimmer, Schoner en Sterker kunnen maken. We willen daarom een partner zijn die open staat voor vernieuwing, samenwerkt, zich dienstbaar opstelt en waar nodig haar verantwoordelijkheid neemt. Essentieel bij die samenwerking is respect voor elkaars rollen, belangen en bevoegdheden. Investeren in relaties voor de lange termijn wordt steeds belangrijker, evenals het duidelijk zijn wanneer wij vinden dat er geen ruimte is voor inbreng van anderen. Per maatschappelijke opgave bepalen we onze rol. Uit de variëteit van participatievormen ontwikkelen we daarna in samenspraak met betrokken partijen de meest passende participatiestrategie.”

Hieronder wordt de visie op participatie van de provincie Zuid-Holland verder uitgewerkt in vijf hoofdelementen:

- *Variatie van participatievormen*
- *Alleen door samen te werken maken we onze provincie slimmer, schoner en sterker*
- *Participatie is investeren in de relatie op de lange termijn*
- *Respect voor elkaars rollen, belangen en bevoegdheden*
- *Participatie is ook duidelijk zijn over wanneer niet*

Variatie van participatievormen

Participatie is een containerbegrip. Maar toch is het ook het woord wat erkend en herkend wordt. Het woord behoeft wel uitleg. Het is daarom belangrijk om in deze visie vast te leggen wat we bedoelen met participatie. In de visie van de provincie is participatie:

1. Het hele scala van betrokkenheid van inwoners, bedrijven, organisaties en instellingen bij overheidsbeleid (informerend/raadplegend); *Denk hierbij aan formele inspraaktrajecten,*

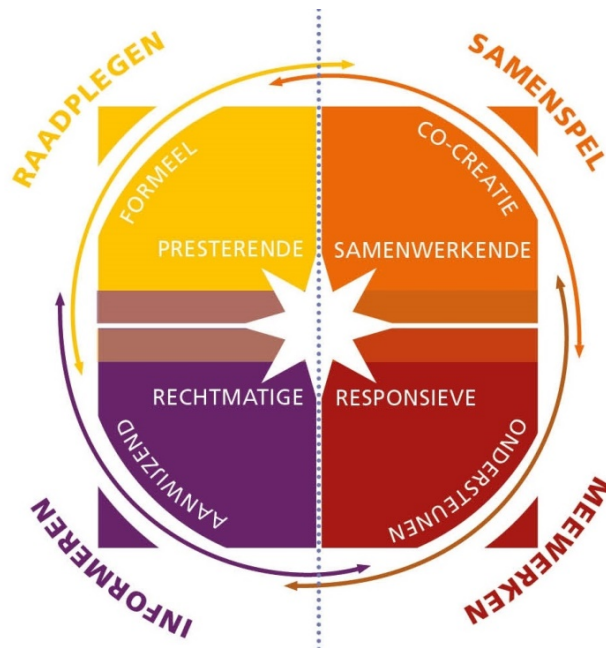
Samenwerken aan een Slimmer, Schoner en Sterker Zuid-Holland

zienswijzeprocedures, de aanleg van provinciale wegen en situaties waarin de provincie helder en transparant haar rol pakt op het gebied van handhaving en toezicht.

2. De samenwerkingen die de provincie aangaat en vormgeeft (samenspel); *Denk aan voorbeelden zoals de erfgoedlijnen cultuur, het Interregionaal programma op Goeree-Overflakkee en de samenwerking met veel partijen rondom de "Groene Cirkels".*

3. De betrokkenheid van de provincie bij het ondersteunen van ideeën en plannen van initiatiefnemers, of het nu inwoners, bedrijven of instellingen zijn (meewerken). *Denk hierbij aan voorbeelden zoals de Voedselfamilies of het initiatief van inwoners uit de Krimpenerwaard om een gezamenlijke visie te maken.*

Het participatiekompas (zie bijlage I) hieronder illustreert de diversiteit van participatievormen:

Kwadrant	Beknopte toelichting op de rol
■ RECHTMATIG	Legitimiteit, heldere procedures
■ PRESTEREND	Meetbare doelen en processen
■ SAMENWERKEND	Netwerken, creëren met partijen
■ RESPONSIEF	Meedoen met initiatief uit maatschappij

Participatievorm	Kenmerken van de participatie-vorm
■ INFORMEREN	Bestuur bepaalt de agenda en informeert de betrokkenen. Veelal via formele procedures.
■ RAADPLEGEN	Het bestuur bepaalt de agenda. Luistert naar de inbreng van de betrokken partijen, of vraagt om ideeën uit de samenleving. Dit allemaal wel zonder de garantie dat dit tot wijzigingen leidt.
■ SAMENSPLEN	Het bestuur en betrokken partijen bepalen samen de doelen waaraan gewerkt gaat worden. Iedereen brengt in vanuit eigen kennis en bevoegdheden. Partijen zijn gelijkwaardig. Elke partij beslist over eigen inzet.
■ MEEWERKEN	Het bestuur werkt mee aan een initiatief van anderen door te adviseren en te ondersteunen. Zie bijlage II.

De vier perspectieven van overheidssturing

In het perspectief van de *rechtmatige overheid* staan legitimiteit en rechtmatigheid van overheidshandelen centraal. De overheid doet het goed als er sprake is van heldere procedures om politieke doelen te formuleren en die vervolgens neutraal worden vertaald in ambtelijk handelen. In het perspectief van de *realiserende overheid* gaat het niet om het op deugdelijke en geborgde wijze formuleren van doelen, maar om het meetbaar bereiken daarvan. Doelbereiking is het uitgangspunt van organiseren, op een manier die meetbaar en afrekenbaar is. In het perspectief van de *samenwerkende (netwerkende) overheid* gaat het nog steeds om het bereiken van doelen, maar met behulp van inspanningen van anderen. De overheid trekt meer naar buiten om met maatschappelijke organisaties of andere partners in het veld in gesprek te gaan. Het perspectief van de *meewerkende overheid* gaat uit van de maatschappelijke energie van de samenleving: van beweging die er is, van maatschappelijke waarde die al wordt geproduceerd op eigen initiatief en van de overheid die zicht daartoe moet verhouden.

Het participatiekompas combineert de vier vormen van overheidssturing uit het “kwadrantenmodel” (rechtmatige, presterende, samenwerkende en responsieve overheid) met de verschillende vormen van participatie uit de “participatieladder” (informereren, raadplegen, co-creëren en meewerken). Het kompas is een hulpmiddel bij de keuze voor de meest passende vorm van participatie bij een opgave. Let wel: dit is geen exact gegeven. Als een kompas naar het noorden wijst, ontkent het niet het bestaan van het westen, zuiden en oosten. De rollen en vormen van participatie spelen naast elkaar in een casus. Denk bijvoorbeeld aan informereren, dat moet ook gebeuren als je aan het co-creëren bent.

Alleen door samen te werken maken we onze regio slimmer, schoner en sterker

De provincie Zuid-Holland staat voor uitdagingen, die variëren in omvang, snelheid en complexiteit. Elke opgave is anders. Denk aan het aanleggen van wegen, de energietransitie, het aanpassen aan klimaatveranderingen, de groei van de steden en de bescherming van de kwaliteit van de leefomgeving. Zeker bij de grotere opgaven zijn kennisinstellingen, maatschappelijke partijen, bedrijfsleven, overheden en inwoners allemaal nodig om tot oplossingen te komen. Maar ook bij kleinere projecten geeft samenwerking meerwaarde. De provincie heeft de overtuiging dat alleen door samen te werken de regio slimmer, schoner en sterker wordt. Daarom wil zij de kracht en creativiteit bij de mensen in dit gebied benutten en versterken. De provincie wil meer ruimte geven aan goede ideeën die bijdragen aan de doelen, zodat er betere voorstellen komen en beleid en uitvoering beter aansluiten bij de praktijk (of het gebied). Daarnaast wil de provincie initiatiefnemers waar nodig ondersteuning bieden, zonder dat zij het initiatief overneemt.

Participatie is investeren in de relatie op de lange termijn

Opgaven zijn niet alleen inhoudelijk complexer, maar ook in de relaties neemt de dynamiek toe. De provincie begeeft zich in toenemende mate in coalities met nieuwe partners. Deze coalities kennen vaak een groot aantal partijen. Bovendien komt de provincie deze partijen in meerdere coalities tegen. Participatie is daarom niet langer een eenmalige actie. Vanwege de complexiteit en verwevenheid van opgaven is het veel meer een doorlopende dialoog, waarbij partijen moeten investeren in relaties op de lange termijn. De provincie wil een betrouwbare partner zijn die openstaat voor vernieuwing, samenwerkt en meewerkt, zich dienstbaar opstelt en waar nodig haar verantwoordelijkheid neemt. Door ook op de lange termijn samen op te trekken is er meer vertrouwen in de gekozen aanpak, meer eigenaarschap bij partners en minder kans op wederzijds onbegrip bij de uitvoering.

Respect voor elkaars rollen, belangen en bevoegdheden

De verhoudingen tussen overheid, inwoners, bedrijven en organisaties zijn veranderd. De maatschappij is beter opgeleid, beter geïnformeerd en lijkt niet altijd meer vertrouwen te hebben in de overheid. Mensen nemen steeds vaker zelf het heft in handen en hebben goede ideeën over hun leefomgeving. Toch kunnen ook zij niet altijd verder met hun plannen zonder de steun of inmenging van de overheid. Er zijn wettelijke taken waar de provincie verantwoordelijkheid in heeft en er blijven waarden die beschermd moeten worden. De provincie is een democratisch gelegitimeerd orgaan en bewaakt het algemeen belang. Dat levert soms wel spanning tussen de representatieve en participatieve democratie op. Wanneer een grote groep inwoners zich inzet voor een deelbelang, is het de taak van provinciale staten om het initiatief af te wegen in relatie tot het algemeen belang. Dat neemt niet weg dat de provincie haar partners als gelijkwaardig ziet. Iedereen neemt deel vanuit zijn of haar eigen expertise, kennis, kunde en bevoegdheden.

Participatie is ook duidelijk zijn over wanneer niet

Niet alle projecten en onderwerpen lenen zich voor participatie. Een interactief proces of een samenwerking is niet zinvol als bij voorbaat niet tegemoet kan worden gekomen aan de belangen van betrokkenen. Of denk aan situaties waarin de provincie helder en transparant haar rol moet pakken op het gebied van handhaving en toezicht. Ook komt het voor dat er misbruik wordt gemaakt van de geboden mogelijkheden, en dan moet er ook een streep gezet worden. Participatie vraagt tijd, capaciteit en middelen. Het is geen wondermiddel, waarbij de neuzen na verloop van tijd vanzelf wel dezelfde kant op staan. Ongeacht of wel of niet voor participatie gekozen wordt, blijft het van groot belang om betrokkenen tijdig en open te informeren: wat gaat er gebeuren, waarom en wanneer. Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten moeten samen bewust kiezen hoe per opgave om te gaan met kaders en randvoorwaarden.

1.3 Vijf participatieprincipes van de provincie Zuid-Holland

De principes zijn voor Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten de leidraad voor participatie en bieden duidelijkheid voor partners en inwoners over de inzet van de provincie bij participatie. Doel is het samenwerken aan een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland te verbeteren; met meer vertrouwen, betrokkenheid en draagvlak. Om zo tot betere voorstellen te komen. Op grond van praktijkervaringen zullen na verloop van tijd bijstellingen nodig zijn. Dat hoort bij een serieus proces van professionalisering. De evaluatie van de werking van de principes worden na een jaar geëvalueerd.

1. De **basishouding** van de provincie bij het voorbereiden en realiseren van de opgaven is: **samenwerken met betrokken partijen!** Maar er wordt geen participatieproces gestart als er niets te beïnvloeden valt.
2. Of het nu om beleid of uitvoering gaat, de provincie benoemt voor zichzelf de **passende rol(len)** en de aansluitende **vorm(en) van participatie**.
 - *In het geval van een eigen initiatief wordt gebruik gemaakt van het 'Participatiekompas' (bijlage I).*
3. De provincie hecht waarde aan **initiatieven uit de samenleving**. Per initiatief bekijken we hoe wij ons als provincie daartoe verhouden.
 - *In het geval van een initiatief van derden wordt gebruik gemaakt van bijlage II 'Hoe gaan we om met initiatieven uit de samenleving?'.*
4. De **architectuur van de participatie** wordt in een open en gelijkwaardig gesprek samen met participanten bepaald.
 - *Dit gebeurt bij het maken van het plan van aanpak voor de opgave.*
 - *Onderwerpen zijn tenminste: elkaars belangen, rollen, taken, verwachtingen en wat inhoudelijk/financieel wel en niet ter discussie staat of mogelijk is.*
 - *Er is respect voor de verschillen in rollen vanwege bijvoorbeeld wettelijke en democratische regels.*
5. De **inzet van de provinciale medewerker en bestuurder** beoogt een gelijk speelveld voor alle participanten.
 - *Het proces, informatiedeling en terugkoppeling zijn transparant en te begrijpen (geen jargon).*
 - *Besluitvormingsprocedures zijn vooraf, op begrijpelijke wijze, inzichtelijk.*
 - *Wanneer er geheime informatie is dan worden hierover goede afspraken gemaakt.*
 - *Naar de deelnemers wordt gecommuniceerd hoe hun input het besluit heeft beïnvloed.*

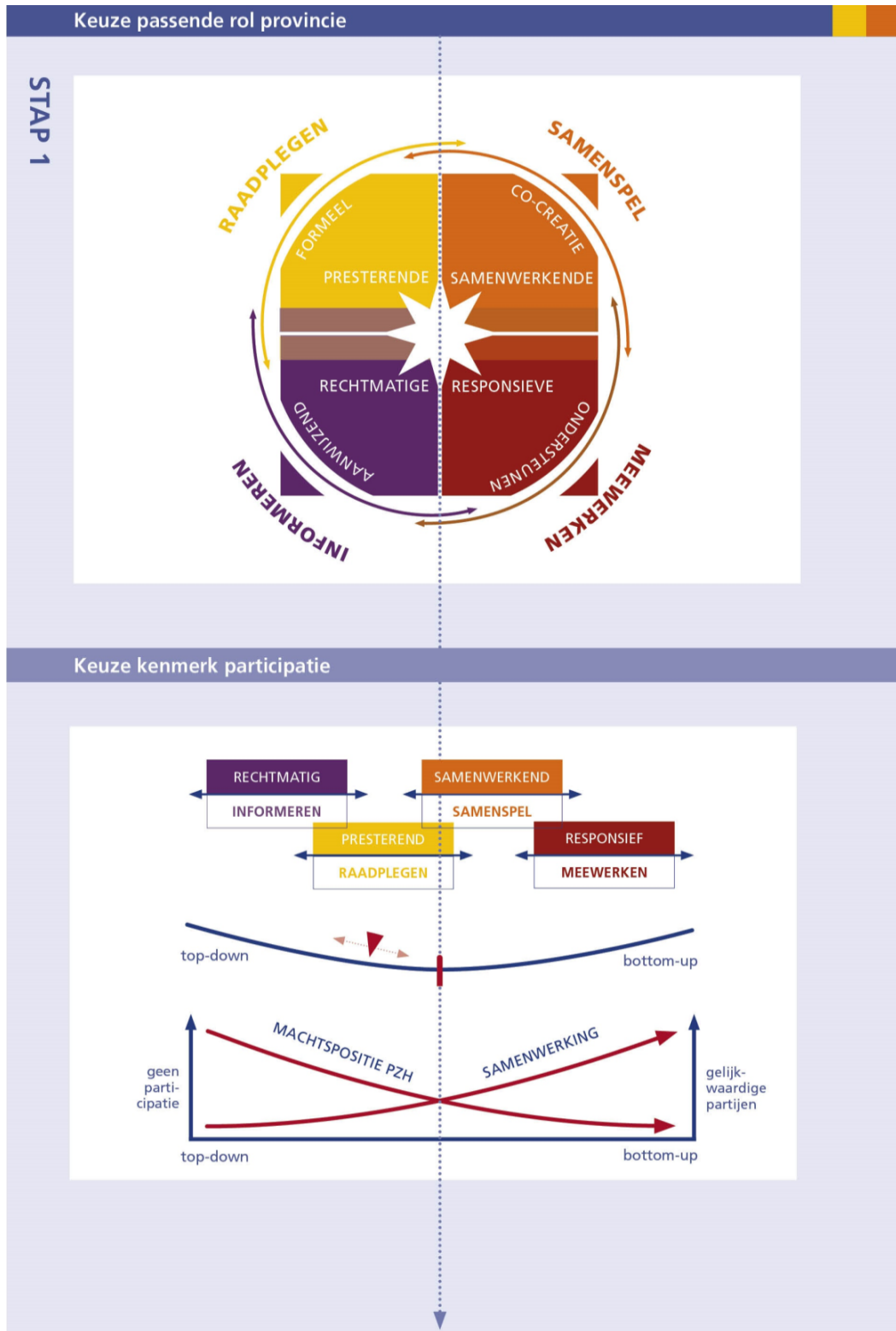
1.4 Interne samenspel tussen Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten

De participatieprincipes krijgen alleen meerwaarde als ze in het samenspel tussen Provinciale Staten en Gedeputeerde Staten als richtinggevend instrument worden erkend. Welke rol heeft de provincie in de betreffende opgave en welke participatie-architectuur is afgesproken. Daarom beginnen we met een paar afspraken.

Algemeen	Op elke opgave zijn de participatieprincipes van toepassing.
<p>Rol Gedeputeerde Staten</p>	<p>De participatie-inzet vanuit GS vindt plaats op basis van een besluit door het college of collegelid over het participatieproces. Dat kan worden afgesproken in een regulier overleg. Heroverweging vanwege nieuwe gegevens, blijft uiteraard mogelijk, mits in overleg met participanten en opdat het het proces ten goede komen. Indien nodig wordt het besluitvormingstraject hiervoor opnieuw doorlopen.</p>
<p>Rol Provinciale Staten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Initiërend - Kaderstellend - Controlerend <p>Zie hier de menukaart maatschappelijk sturen. Hier worden de verschillende rollen van PS aan de hand van de vier sturings-perspectieven toegelicht.</p>	<p>De participatie-inzet vanuit PS wordt bepaald of door het initiatief van de Staten zelf, in samenspraak met GS of door een initiatief van anderen. Hieronder wordt dit verder toegelicht:</p> <p>PS kunnen op verschillende manieren het initiatief nemen om een participatietraject op te starten en hebben daar ook de middelen en instrumenten voor (voorbeelden hiervan zijn publieksdebatten, de V-100, Kustdag, netwerkbijeenkomsten groenblauwe leefomgeving en de online community Omgevingsbeleid).</p> <p>In het geval dat in samenspraak met GS een participatietraject plaatsvindt worden PS mede-eigenaar van het participatietraject door vooraf met GS afspraken te maken over het participatieproces (zowel op de inhoud als op het proces). Deze afspraken kunnen worden vastgelegd in een startnotitie. Bijvoorbeeld over de vraag welke speelruimte er is voor de inbreng van participanten. Vervolgens krijgen PS ook de gelegenheid om deel te nemen in het participatieproces. PS worden gaandeweg voorzien van informatie over de ontwikkelingen en voortgang van het participatieproces. PS ontvangen bovendien de evaluaties die na participatieprocessen worden uitgevoerd en wat er met de aanbevelingen is gedaan.</p> <p>In het geval er een initiatief van buiten zich aandient (bijvoorbeeld via GS dan wel via de verordening recht van initiatief) dan zullen er - op maat- werkafspraken moeten worden gemaakt tussen GS en PS over de manier van ondersteuning van het initiatief.</p>
<p>Participatie prominere plaats in het besluit</p>	<p>GS en PS besluiten op basis van een <u>paragraaf</u> Participatie. Bijvoorkeur vastgelegd in een startnotitie. Daarin wordt ten minste het volgende toegelicht:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De provinciale rol en kenmerken van de opgave; - De overwegingen en gekozen vorm van participatie; - Betrokken partijen: wie nemen deel en de representativiteit van de groep; - Het open gesprek met participanten over de architectuur van het participatieproces;

<p>Betere vindbare informatie over de participatie mogelijkheden</p>	<p>GS en PS communiceren de participatiemomenten op de provinciale website, zodat partners weten wanneer zij met een opgave kunnen meedenken en meedoen, dan wel reageren op een activiteit van de provincie. Daarbij past ook de informatie over wanneer een voorstel door PS wordt besproken.</p>
<p>Duidelijke evaluatiemomenten en opvolging van de lessen</p>	<p>In onderzoeken naar de positie en profilering van de provincie (zoals het klanttevredenheidsonderzoek en het reputatieonderzoek) komt extra aandacht voor participatie. Daarnaast evalueren we in de komende twee jaar tenminste drie participatieprocessen (klein en groot). Het samenspel tussen PS, GS en ambtelijke organisatie wordt hierin meegenomen. Na een jaar evalueren we de werking van de vijf participatieprincipes.</p>
<p>Specifiek: Voorbereiding Omgevingswet</p>	<p>Binnen de Omgevingswet is participatie een centrale pijler. Het is verplicht bij de voorbereiding van een omgevingsvisie en programma's. In de wet wordt een participatieve aanpak beschreven als: <i>“het in een vroegtijdig stadium betrekken van belanghebbenden (burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere overheden) bij het proces van de besluitvorming over een project of activiteit”</i>. Om te kunnen werken volgens de Omgevingswet zijn afspraken over participatie nodig. Voor de provincie zelf als voor de partners, zodat zij weten wat zij van de provincie mogen verwachten. De bovenliggende principes en uitwerking zijn een eerste stap in de uitwerking. Gezamenlijk bepalen GS en PS of een werkwijze uiteindelijk juridisch moet worden vastgelegd. Dat kan bijvoorbeeld leiden tot een herziening van de Inspraakverordening Zuid-Holland en de Verordening recht van initiatief Zuid-Holland.</p>

Bijlage I 'Participatiekompas'

Toelichting op het participatiekompas

Of het nu om beleid of uitvoering gaat, het participatiekompas helpt bij het op hoofdlijnen benoemen van de passende rol van de provincie en participatievorm. Het kompas combineert de vier vormen van overheidssturing uit het “kwadrantenmodel” (rechtmatige, presterende, samenwerkende en responsieve overheid) met de verschillende vormen van participatie uit de “participatieladder” (informereren, raadplegen, co-creëren en meewerken).

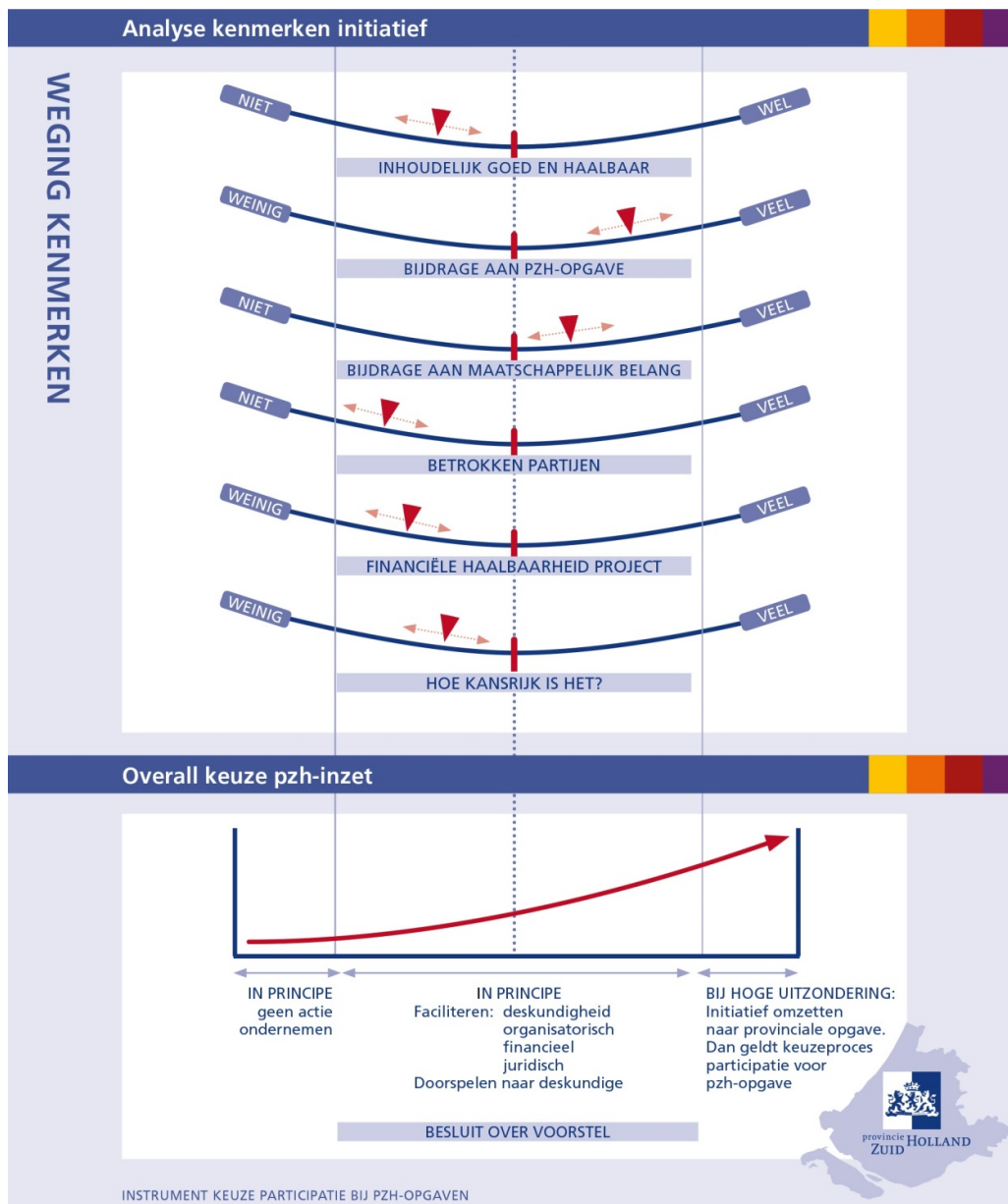
De onderste curve geeft aan hoe de positie van de provincie ten opzichte van samenwerkingspartners kan variëren en welke vormen van participatie in beeld komen. Let wel: dit is geen exact gegeven. De rollen bestaan naast elkaar in een opgave. Als een kompas naar het noorden wijst, ontkent het niet het bestaan van het westen, zuiden en oosten. Denk bijvoorbeeld aan informeren, dat moet je ook doen als je aan het co-creëren bent.

Kwadrant	Beknopte toelichting op de rol
■ RECHTMATIG	Legitimiteit, heldere procedures
■ PRESTEREND	Meetbare doelen en processen
■ SAMENWERKEND	Netwerken, creëren met partijen
■ RESPONSIEF	Meedoen met initiatief uit maatschappij

Participatievorm	Kenmerken van de participatie-vorm
■ INFORMEREN	Bestuur bepaalt de agenda en informeert de betrokkenen. Veelal via formele procedures.
■ RAADPLEGEN	Het bestuur bepaalt de agenda. Luistert naar de inbreng van de betrokken partijen, of vraagt om ideeën uit de samenleving. Dit allemaal wel zonder de garantie dat dit tot wijzigingen leidt.
■ SAMENSPEL	Het bestuur en betrokken partijen bepalen samen de doelen waaraan gewerkt gaat worden. Iedereen brengt in vanuit eigen kennis en bevoegdheden. Partijen zijn gelijkwaardig. Elke partij beslist over eigen inzet.
■ MEEWERKEN	Het bestuur werkt mee aan een initiatief van anderen door te adviseren en te ondersteunen. Zie bijlage II.

Bijlage II 'Hoe gaan we om met initiatieven uit de samenleving?'

De provincie staat open voor initiatieven uit de samenleving, en nodigt ook uit. Het uitgangspunt hierbij is dat de initiatiefnemer eigenaar blijft en de provincie het initiatief niet overneemt. Wel bepaalt de provincie per initiatief hoe zij zich daartoe verhoudt. Onderstaand afwegingskader wordt hiervoor gebruikt. Op basis van de scores bepaalt de provincie of zij (1) geen verdere actie onderneemt, (2) het initiatief ondersteunt/faciliteert of (3) het initiatief bij hoge uitzondering overneemt.

Bijlage III Verantwoording

We hebben de volgende evaluaties en onderzoeken gebruikt als input:

- juni 2018: Online Community Omgevingsbeleid
- 23-03-2018: EAA Learning history 'Gebiedsgericht werken'
- 29-01-2018: Evaluatie project N211/Wippolderlaan
- 22-01-2018: Laat zien welke waarde de provincie hecht aan een Rijke Groen Blauwe Leefomgeving
- 19-10-2017: Transitieaanpak toegepast ten behoeve van een duurzame landbouw in de Provincie Zuid-Holland
- 22-07-2017: Reputatieonderzoek Provincie Zuid-Holland
- 07-11-2016: Evaluatie gebiedstafelproces A16 Rotterdam
- 03-05-2015: Evaluatie totstandkoming Visie Ruimte en Mobiliteit
- Aanbevelingen NMF Zuid-Holland: Participatie bij het omgevingsbeleid in Zuid-Holland

We hebben de volgende casussen onderzocht door middel van interviews

- Groene Cirkels
- Circulair Zuid-Holland
- Duurzame landbouw
- Groenparticipatie
- R-Net
- Rijnlandroute
- Energietransitie
- Challenge [klimaatadaptatie](#)
- "Hier wil ik #evenzitten" - Bankjes campagne
- Landschapstafels (Alblasserwaard)
- Verbetering fietspaden Hoeksche Waard www.fietzersbond.verbeterdebuurt.nl

Uitkomsten uit interne bijeenkomsten:

- Open tafel (02-05-2018)
- Communicatie (17-05-2018)
- Kennisdeler N211/Wippolderlaan (17-05-2018)
- Kennisdeler Groen en Participatie (28-05-2018)
- Bijeenkomst "Denkers van Waarde" met de Nationale Ombudsman (21-06-2018)
- Technische sessie Participatie met Provinciale Staten (05-09-2018)
- Themabespreking Participatie met Gedeputeerde Staten (25-09-2018)
- Bijeenkomst "uitnodigend besturen Zuid-Holland" (02-10-2018)

Uitkomsten uit externe bijeenkomsten:

- Open Huis Winterfestival (20-02-2018)
- Plein 1 bijeenkomst: participatie & serious gaming (23-05-2018)
- Roadshow gemeenteraadsverkiezingen (mei-juni 2018)
- Open Huis Zomertoer (27-08-2018 t/m 30-08-2018)
- Interview Directie Participatie van Ministerie van I&W (15-05-2018)